

Eesti merekindluste komandantuuride likvideerimine 1940. aasta suvel

Ranno Sõnum*

Kahes maailmasõja vahelisel perioodil moodustasid Tallinna ümber paiknenud rannakaitsepatareid kokku merekindluste süsteemi – Eesti merekindlused. Suurem osa neist rannakaitsepatareidest oli rajatud juba Esimese maailmasõja ajal ning need kuulusid Keiser Peeter Suure Merekindluse peapositsiooni hulka. Saksa vägede pealetungi ajal 1918. aasta veebruaris õhkisid taanduvad Vene väed enamiku rannakaitsepatareid ja muid kindlustusi ning Saksa okupatsiooni ajal rajati nii Naissaarele kui ka Aegnale uusi ajutisi patareid. Okupatsiooni lõppedes võtsid eestlased Aegna ja Naissaare üle ning purustatud patareid hakati taastama. Pärast Vabadussõja lõppu tehti patareide taastamisega algust Viimsis ja Suurupis. Lisaks rajati ka uusi rannakaitsepatareid.¹

Eesti merekindlused kuulusid allüksusena ühtaegu Eesti merejõudude koosseisu ja katteväeosade alluvusse. Merekindluste ülesanne oli tagada üldmobilisatsiooni ajal Tallinna kaitse merelt tuleva ohu vastu. Vastavalt piirikattekavale tuli merekindluste rannakaitsepatareidel takistada vaenlase sõjalaevade sissetungi Tallinna lahte Suurupi-Naissaare-Aegna joonelt ja ka linna tulistamist merelt. Ühtlasi kuulus merekindluste ülesannete hulka takistada vastasel rannakaitsepatareide tule ulatuses dessantide tegemine, toetada Eesti merejõudude sõjalaevu ning kaitsta meresõitu ja veesatud miinitõkkeid.²

1939. aastaks oli merekindlustel välja kujunenud juhtimisstruktuur, sel oli nii oma ülem kui ka staap. Piirkondades, kus asusid rannakaitsepatareid, moodustati kolm komandanturi³: Suurupi, Naissaare ja Aegna merekindluste komandantuur.⁴ Viimsis asunud rannakaitsepatareid allusid algselt Naissaare komandantuurile, kuid 1927. aastal liideti need Aegna komandantuuriga.⁵ 30. aprillil 1940. aastal Merekindluste Staap iseseisva asutusena likvideeriti ja liideti Merejõudude Staabiga.⁶ Kaotati ka merekindluste ülema ametikoht – temast sai merejõudude juhataja asetäitja merekindluste alal.⁷

Üheaegselt Eesti okupeerimisega 17. juunil 1940 hõivas Punalipuline Balti laevastik ka Eesti merekindlused. Komandantuurid likvideeriti ning neisse kuulunud rannakaitsepatareid liideti sama aasta septembris Nõukogude Punalipulise Balti laevastikuga.

Järgnevalt võetaksegi vaatluse alla merekindluste komandantuuride likvideerimise

* Ranno Sõnum (2002), Tartu Ülikooli ajalooüliõpilane ja Eesti sõjamuuseum – kindral Laidoneri muuseumi lepinguline kaastöötaja, ranno.sonum@ut.ee.

¹ Vt täpsemalt: H. Gustavson. Merekindlused Eestis 1913–1940. Tallinn: Olion, 1993; M. Õun. Vaateid merekindlustele Tallinna lähiümbruses. Tallinn: Sentinel, 2010.

² U. Salo. Eesti kaitsejõudude areng 1939–1940. – Enn Tärvel (peatoim). Sõja ja rahu vahel: Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani. Tallinn: S-Keskus, 2004, lk 216.

³ H. Õunapuu. Eesti riigikaitse juhtimine 1918–1940. Riigiarhiivi teatmik. Tallinn: Riigiarhiiv, 2004, lk 46–47.

⁴ H. Gustavson. Tallinna rannakaitse aastail 1918–1940. – M. Raudsepp (peatoim). Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateadused, 1989, nr 2 Tallinn: Perioodika, 1989, lk 163.

⁵ M. Õun. Vaateid merekindlustele Tallinna lähiümbruses, lk 50.

⁶ H. Õunapuu. Eesti riigikaitse juhtimine 1918–1940, lk 47.

⁷ M. Õun. Eesti merekindlused ja nende suurtükid 1918–1940. Tallinn: Tammiskilp, 2001, lk 75.

Vaade 1921. aastal Aegna merekindluse rannakaitsepatareile nr 3. RA, EFA.494.0.149395

protsess 1940. aasta suvel. Konkreetsemalt tulevad käsitlemisele küsimused: 1) kuidas Punalipuline Balti laevastik merekindluste komandantuuride rannakaitsepatareid ning muu taristu üle võttis? ja 2) kuidas töötasid komandantuuride likvideerimiskomisjonid?

Senises ajalookirjanduses ei ole merekindluste komandantuuride likvideerimist põhjalikumalt käsitletud. Eesti merekindluste komandantuuride likvideerimist on oma töödes varem puudutanud vene ajaloolane Pavel Petrov⁸, andes peamiselt Vene arhiiviallikatele tuginedes ülevaate Eesti merekindluste ülevõtmisest.⁹ Eesti-poolsele merekindluste ülevõtmisele ja selle ülevõtmisele Punalipulise Balti laevastiku poolt on pühendanud mõned leheküljed Hanno Ojalo raamatus „Tallinna Merekindlus Teises maailmasõjas“ (mille kaasautor on ka siinkirjutaja). Ojalo refereerib peamiselt varem avaldatud kirjandust, kuid kasutab osaliselt ka arhiivimaterjale.¹⁰ Kõnealust teemat on lühidalt käsitletud ka ajaloolane Ago Pajur koguteose „Sõja ja rahu vahel“ II köites, peatükis, mis vaatleb Eesti kaitseväge reorganiseerimist Punaarmee 22. territoriaalseks laskurkorpuseks.¹¹

Arhiivimaterjalidest kajastab merekindluste patareide ülevõtmist ja komandantuuride likvideerimist Rahvusarhiivis viis fondi: ERA.643 (Naissaare komandantuur), ERA.644 (Aegna Saare komandantuur), ERA.645 (Suurupi komandantuur), ERA.498 (Sõjaväe Varustusvalitsus) ja ERA.527 (Merejõudude Staap). Merekindluste komandanture puu-

⁸ P. Petrov. Punalipuline Balti laevastik ja Eesti 1939–1941. Tallinn: Tänapäev, 2008; P. V. Petrov. Krasnoznamennyj Baltijskij flot nakanune Velikoj Otečestvennoj vojny: 1935–vesna 1941 gg. Moskva: Universitet Dmitrija Požarskogo, 2016.

⁹ 2016. aastal ilmunud raamatus kordab Petrov valdavalt juba eelmises teoses selle teema kohta kirjutatud, kuid esitab siiski ka mõningaid täiendavaid andmeid.

¹⁰ R. Sõnum, M. Õun, H. Ojalo. Tallinna Merekindlus Teises maailmasõjas. Tallinn: Ammukaar, 2021.

¹¹ A. Pajur. Kaitseväge reorganiseerimine Punaarmee laskurkorpuseks. – E. Tarvel (peatoim). Sõja ja rahu vahel II: Esimene punane aasta. Tallinn: S-Keskus, 2010, lk 262–321.

dutavates fondides on kajastatud nii rivialane avalik kui ka salajane osa,¹² komandantuuride majandusalased küsimused ja komandantuurides teenistuses olnud ohvitseride, allohvitseride, tsiviilteenistujate toimikud. Samuti on Naissaare komandantuuri fondis eraldi sarjadena rannakaitsepatareide nr 4 ja nr 5 säilikud. Sõjaväe Varustusvalitsuse ja Merejõudude Staabi fondides on kajastatud vastavalt varustusvalitsuse ja selle allasutuste tegevus ning Eesti merejõudude toimimine aastatel 1918–1940. Kõige enam on merekindluste komandantuuride likvideerimisega seotud materjale talle Naissaare komandantuuri fondis, sest ühtse merekindluste likvideerimiskomisjoni moodustamisel 1940. aasta septembris koondati komisjoni materjalid just selle komandantuuri dokumentatsiooni hulka. Likvideerimisega seotud materjalid moodustavad nimetatud fondis eraldi sarja.

Merekindluste komandantuuride rannakaitsepatareide ja muu taristu üleandmine Punalipulisele Balti laevastikule

Pärast Talvesõda hakkas Nõukogude Liit tegema uusi plaane Balti riikide okupeerimiseks. Otseemalt hakati Balti riikide vallutamiseks ettevalmistusi tegema 1940. aasta juuni alguses, kui piiride äärde koondati Punaarmee 11., 8. ja 3. armee ning üks erilaskurkorpus. Lahinguvalmidusse viidi ka väeosad, mis viibisid Baltikumis baasides 1939. aasta sügisest.¹³

9. juunil 1940 andis NSV Liidu kaitse rahvakomissar marssal Semjon Timošenko välja käskkirja, millega Punalipulise Balti laevastiku juhatajale admiral Vladimir Tributsile allunud laevastik anti Leningradi sõjaväeringkonna ülema alluvusse. Alates 12. juunist pidi laevastik olema valmis täitma lahinguülesandeid, mis nägi muu hulgas ette Aegnal ja Naissaarel asunud rannakaitsepatareide hõivamist dessandiga ning Suurupi patareide hõivamist maapoolse rünnakuga.¹⁴

1940. aasta 16. juuni õhtul esitati Eestile ultimaatum, milles nõuti täiendavate vägede riiki laskmist ja uue valitsuse moodustamist. Eesti juhtkond alistus NSV Liidu valitsuse nõudmistele. Järgmise päeva varahommikul (17. juunil) allkirjastas kindral Johan Laidoner kohtumisel Punaarmee armeekindral Kirill Meretskoviiga Narva diktaadi, millega lisaks relvade ärakorjamisele tsiviilisikutelt nähti ette Punaarmee takistamatu sissepääs Eestisse ja väeosade paigutamine ka Naissaarele, Aegnale ja Suurupisse.¹⁵

17. juuni varahommikul kell 6.00 hõivas 21. sillaehituspataljon maismaa kaudu Suurupi rannakaitsepatareid. Kell 6.30 maabus Punalipulise Balti laevastiku merejalaväebrigaadi dessantsalk Aegna saarel. Naissaarel maabus sama brigaadi dessantsalk kell 7.05.¹⁶ Kaks päeva pärast merekindluste hõivamist esitas Balti mereväebaasi rannakaitsekomandant kindralmajor Sergei Kabanov Balti laevastiku juhatajale Vladimir Tributsile akti Naissaarel, Suurupis, Aegnal ja Viimsis asunud rannakaitsepatareide üldise seisukorra ja õhukaitse kohta. Kokkuvõttes hindas Kabanov, et Tallinna ümber asuvad patareid tagavad linna täieliku kaitse merelt, kuid õhukaitset pidas ta olematuks. Veel tõi ta välja, et patareidel puuduvad kindlustused, mis kaitseksid neid maismaalt tuleva rünnaku vastu. Kabanov on oma aruandes

¹² Komandantuuride fondides olev rivialane salajane osa koondab valdavalt säilikuid, mis käsitlevad materjale mobilisatsiooni kohta, komandantuuride arvulist isikkoosseisu, sisekaitse- ja katteavasid ning tegevuse aruandeid. Rivialane osa koondab aga rannakaitsepatareide ülemate käskkirju, komandantuuri komandandi käskkirju, ohvitseride ja ajateenijate teenistuskäigu raamatuid ning samuti rannakaitsepatareide päevaraamatuid.

¹³ M. Meltjuhhoov. Nõukogude sõjalise kohaloleku suurendamine Baltikumis aastatel 1939–1941. – Akadeemia 2001, nr 10, lk 2077–2079.

¹⁴ E. Kaup. Punalipulise armaada sõjakäigud Eesti vastu: september 1939–juuni 1940. – Tuna 1999, nr 4, lk 27, 30.

¹⁵ Kokkulepe NSV Liidu ja Eesti Vabariigi sõjavägede juhtkondade vahel 17. juuni 1940. – L. Uuet, E. Kaup (koost). Sotsialistliku revolutsiooni käsiraamat: dokumentide kogumik Eesti okupeerimisest 1940. aastal. Tallinn: Tammerraamat, 2011, lk 291–293.

¹⁶ P. Petrov. Punalipuline Balti laevastik, lk 171.

maininud, et kui Eesti pool kindlustused üle annab, saab neist viivitamatult kasutusele võtta Aegnal rannakaitsepatarei nr 1 (relvastatud nelja 305 mm suurtükiga), Viimsis Tammneeme rannakaitsepatarei nr 11 (relvastatud nelja 152 mm kahuriga) ja Naissaarel rannakaitsepatarei nr 5 (relvastatud nelja 152 mm kahuriga). Ülejäänute kohta märkis ta, et need tuleb pärast eestlastelt kättesaamist ümber relvastada.¹⁷ Siinkirjutaja arvates võis Kabanovi hinnang tuleneda sellest, et rannakaitsepatareide relvastus oli vananenud ja see sooviti välja vahetada moodsama vastu.

Merekindluste komandantuuride tegevuse kohta vahetult pärast Balti laevastiku dessanti saab infot rannakaitsepatareide päevaraamatutest. Suurupis asunud rannakaitsepatarei nr 6 päevaraamat näitab, et korraldati tavapäraseid õppusi ja teostati relvade hooldust.¹⁸ Seevastu Aegna saarel asunud rannakaitsepatarei nr 3 päevaraamatust selgub, et maabunud punaväelased jäid Aegna saarel rannakaitsepatarei nr 3 ja Aegna allosvitseride kogu vahelisele platsile laagrisse, häirides sellega patarei tavapärase elu.¹⁹ Sama päevaraamatu 17. juuni sissekandest selgub, et toimkonnad, valve ja õppused jäid küll endisteks, kuid laskeharjutused peatati ning juba 20. juunil pandi patarei laskemoonakeldrite juurde välja punaväelastest tunnimehed.²⁰ Aegnale saabunud Nõukogude ohvitserid ja politrukid paigutati saarel elanud Eesti sõjaväelaste korteritesse.²¹

Naissaarele maabunud punaväelased jäid esialgu saare idarannale laagrisse. Vastavalt Narva diktaadile korjati relvad ära ka Naissaare elanikelt ja need anti hoiule Naissaare komandantuuri ladudesse.²² Lisaks mõjutas saabunud dessant loomulikult kohalike elanike elu. Saarel elanud kunstnik Erik Schmidt on kirjeldanud seda oma mälestustes järgmiselt:

Vene sõdurid olid jäänud laagrisse laevasadama lähedusse Naissaare idakaldal, kus ma nii-öelda neid nägin „oma silmaga“. Juhtus nimelt, et selle väeüksuse komandör käis saarel ringi, olukorraga ja ümbruskonnaga tutvumiseks – ja kuna minu ema oli ainus, kes saarel korralikku vene keelt valdas, siis astus ta vahetevahel meile sisse. Oli sõbraliku olemisega isik, ja ema katsus vahel juhust kasutada selleks, et teada saada, mida lähem aeg, peale nüüd asetleidnud pööret, võiks meile kaasa tuua.

Nõukogude vägede maabumine Naissaare sadamas 17. juunil 1940. Eesti Ajaloomuseumi negatiivide kogu, AM N 613

¹⁷ Samas, lk 177–180.

¹⁸ RA, ERA.645.1.55, l. 96, Rannapatarei nr 6 päevaraamatu sissekanne 17. juunist 1940.

¹⁹ RA, ERA.644.1.235, l. 89, Rannapatarei nr 3 päevaraamatu sissekanded 17. ja 20. juunist 1940.

²⁰ Samas, l. 89.

²¹ R. Nerman. Aegna. Tallinn: R. Nerman, 2008, lk 148.

²² RA, ERA.643.1.422, l. 205, Naissaare komandantuuri majandusülem ja relvurohvitser Sõjaväe Varustusvalitsuse ülemale, 7.08.1940.

„Kas on midagi, mida teie arvates võiksin teha, või peaksin tegema ...?“ „Ostke kellasid!“ ütles venelane [- -] „Aga miks ma peaksin kellasi ostma, kui meil on neid majas mitu tükki?“ „Вот я вам скажу, госпожа, купите часы (Nii ma ütlen teile, proua, ostke kellasid)!“²³

Ka Aegna komandantuuri säilinud materjalide hulgast leiab kurioosse näite eestlaste ja Nõukogude sõjaväelaste vahelisest läbikäimisest. Nimelt kirjeldab Aegna komandantuuri teenistuses olnud eraisik Oskar Oss seletuskirjas komandantuuri majandusülemale 3. juulist 1940 oma viinavõtmist NSV Liidu sõjaväelasega sama aasta 29. juuni õhtul.²⁴

Punaarmee eeskujul hakati ka Eesti sõjaväes looma poliitiliste juhtide ametikohti. 5. juulil 1940 allkirjastas Konstantin Päts seadluse poliitiliste juhtide ametikohtade sisseseadmisest, mille järgi loodi sõjaväe poliitilise peajuhi ametikoht ja kõikide väekoondiste juurde eraldi poliitiliste juhtide ametikohad. Samuti lubati vajaduse korral määrata poliitjuhid rügementidesse ja Eesti sõjaväe asutustesse. Merejõud, mille koosseisu kuulusid ka merekindlused, said poliitilise juhi, kelleks määrati sama aasta 1. augustil Voldemar Kin.²⁵ Eesti merejõudude laevadele määrati ajutised poliitjuhid neli päeva hiljem.²⁶

Pärast merekindluste komandantuuride hõivamist esitas NSV Liidu sõjalaevastiku rahvakomissar Nikolai Kuznetsov 23. juunil nende kohta eraldi märgukirja Jossif Stalinile, NSV Liidu välisasjade rahvakomissarile Vjatšeslav Molotovile ja marssal Vorošilovile. Märgukirjas tõi ta välja, et Balti laevastikul puudub varjuline sadamakoht, sest Paldiski

Aegna komandantuuri rannakaitseväelaste ja Punalipulise Balti laevastiku ristleja Marat madruste kohtumine 26. juulil 1940. aastal Tallinna sadamas. RA, EFA.327.0.37930

²³ E. Schmidt. Jumalaga, Naissaar! Tallinn: Olion, 2004, lk 31.

²⁴ RA, ERA.644.1.113, l. 509, Aegna komandantuuri eraisik Oskar Oss komandantuuri majandusülemale, 23.07.1940.

²⁵ A. Pajur. Eesti Rahvavägi 1940. aastal. – T. Tannberg (koost). Eesti NSV aastatel 1940–1953: Sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2007, lk 75–76.

²⁶ RA, ERA.643.1.421, l. 7, Merejõudude juhataja käskkiri nr 235, 18. august 1940. Ärakiri.

baasi saab kasutusele võtta alles 1943. aastal. Seetõttu tuleks sõlmida Eesti valitsusega kokkulepe, mille alusel saaks Balti laevastik rendile Tallinna sõjasadama ja Peetri sadama ning nende kaitsmiseks Naissaare, Aegna ja Suurupi rannakaitsepatareid. Ühtlasi oli Kuznetsov seisukohal, et vajaliku remondibaasi loomiseks tuleks Tallinnas rendile võtta ka Bekkeri tehas, Vene-Balti laevatehas ja Riigi sadamatehas.²⁷

6. juulil sõlmitigi NSV Liidu ja Eesti Vabariigi vahel kokkulepe, millega anti Viimsis, Naissaarel, Suurupis ja Aegnal asunud patareid ning muu taristu vormiliselt kümneks aastaks NSV Liidule rendile. Sellega oli merekindluste hõivamine ametlikult vormistatud.

Väärib märkimist, et Viimsi patareid ja taristu anti üle ühe kilomeetrise, Suurupi patareid aga kahekilomeetrise tsooni ulatuses.²⁸ Lisaks tuli merekindluste isikkoosseisul patareidest viivitamatult lahkuda. Neis piirkondades elanud tsiviilelanikele anti lahkumiseks 15 ööpäeva.²⁹

9. juulil 1940 anti ka Naissaarel viibinud tsiviilelanikele korraldus 10 päeva jooksul saarelt lahkuda. Lisaks otsustas Johannes Varesse nukuvalitsus lõpetada alates 1. augustist 1940 ajutiselt Naissaare valla tegevuse.³⁰ Paljude naissarlaste uueks elupaigaks said Põhja-Eesti rannakülad.³¹

NSV Liidule üleantavate varade, ehitiste ja maa-alade kohta koostati aktid, millesse märgiti muu hulgas üleantavate ehitiste ruumipind ja muud mõõtmed.³² Säilinud üleandmisaktidest saab näitena välja tuua Aegnal asunud kinnisvarade nimestikke, milles olid lisaks elumajadele ja kuuridele ära märgitud ka väiksemad hooned, nagu barakid ja väljakäigud.³³ Lisaks hinnati Sõjaministeeriumis Aegna, Suurupi, Naissaare ja Viimsi patareide maa-alade ja rannakaitsepatareide ehitiste rahalist maksumust.³⁴ Neis dokumentides, mille koostas Merejõudude Baas, märgiti detailsemalt ära ka suurtükkide, suurtükialuste ja kaitseehitiste ning tulejuhtimisseadmete hinnad ning komandantuuride territooriumitel asunud muud kaitseehitised ja jõujaamad, töökojad ning liikumisvahendid. Kirja pandi ka Naissaarel ning Aegnal asunud raudteeliinid koos veeremiga. Kõigi nende varade koguväärtuseks hinnati 31 675 000 krooni.³⁵ Rannakaitsepatareidest oli kõige hinnalisem Aegnal asunud rannakaitsepatarei nr 1, mille väärtust hinnati 15 900 kroonile.³⁶

Väiksemate esemete üleandmisnimestikke koostasid komandantuurid ise, märkides neisse esemeid ja ehitusmaterjalide alates traadist kuni seebini välja.³⁷

²⁷ A. Pajur. Kaitseväe reorganiseerimine Punaarmee laskurkorpuseks, lk 266.

²⁸ Telegramm Välisajale Rahvakomissariaadile Eesti merekindluste ja tehaste rendile võtmisest. – L. Uuet, E. Kaup (koost). Sotsialistliku revolutsiooni käsiraamat, lk 345–346.

²⁹ A. Pajur. Kaitseväe reorganiseerimine Punaarmee laskurkorpuseks, lk 266.

³⁰ H. Gustavson. Mõnda Naissaarest. Tallinn: Varrak, 1994, lk 46–47.

³¹ E. Schmidt. Jumalaga, Naissaar!, lk 33.

³² RA, ERA.644.1.113, l. 502, Sõjaväe Varustusvalitsuse ülem kolonel J. Martins ja Sõjaväe Varustusvalitsuse Ehitus-Korterosakonna ülema insener-kolonel E. Lillaku ringkiri 1. diviisi, 2. diviisi, 3. diviisi ja 4. diviisi ülematele, Merejõudude juhatajale, Sõjaväe Ühendatud Õppeasutuste ülemale, Õhukaitse ülemale ja Sõjaväe Tervishoiuvalitsuse ülemale 20. juunil 1940.

³³ RA, ERA.498.12.411, l. 60–61, Akt Aegnasaarel asuvate ehitiste ja hoonete üleandmise kohta NSVL väeosadele kasutamiseks rendi alusel lepingu põhjal, mis sõlmitud 05. juulil 1940. a. NSVL vabariigi ja Eesti Vabariigi valitsuse vahel.

³⁴ RA, ERA.498.12.411, l. 105, Sõjaministeeriumi Aegnasaare maa-ala ja ehitiste hinnang, 8.07.1940; RA, ERA.498.12.411, l. 106–107, Sõjaministeeriumi Naissaare maa-ala ja ehitiste hinnang, 8.07.1940; RA, ERA.498.12.411, l. 109, Sõjaministeeriumi Viimsi maa-ala ja ehitiste hinnang, 8.07.1940; RA, ERA.498.12.411, l. 110, Sõjaministeeriumi Randvere maa-ala ja ehitiste hinnang, 8.07.1940.

³⁵ RA, ERA.527.1.1183, l. 52–54, Õiendis. Üksikute patareide kaupa oleks säädiste ja esemete hinnad järgmised.

³⁶ Samas, l. 52.

³⁷ Vt täpsemalt järgnevaid säilikuid: RA, ERA.644.1.321, Nõukogude Liidule üleantud tehnilise varustuse ja materjalide nimekiri; RA, ERA.643.1.422, Nõukogude Vene väeosadele üleantud varanduse nimestikud.

Õ I E N D I S.

Üksikute patareide kaupa oleks säädiste ja esemete hinnad järgmised:

Rannapatarei No.1 - 305 mm (Aegnas)

Suurtükid 4 tk.	Kr. 8.240.000:-
Soomus	" 4.620.000:-
Suurtükide alus- ja kaitseehitised	" 2.400.000:-
Jõujaam ja jõusäädised	" 420.000:-
Tulejuhtimise säädised	" 220.000:-
	<u>Kr.15.900.000:-</u>

Rannapatarei nr.2 - 152 mm (Aegnas)

Suurtükid - 4 tk.	Kr. 550.000:-
Jõusäädised ja tulejuhtimise säädised	" 185.000:-
Suurtükide alus- ja kaitseehitised	" 300.000:-
	<u>Kr.1.035.000:-</u>

Rannapatarei nr.3 - 130 mm (Aegnas)

Suurtükid 3 tk.	Kr. 511.000:-
Jõu- ja tulejuhtimisesäädised	" 155.000:-
Suurtükide alus- ja kaitseehitised	" 200.000:-
	<u>Kr. 866.000:-</u>

Rannapatarei nr.4 - 152 mm (Naissaarel)

Suurtükid - 4 tk.	Kr. 550.000:-
Jõujaam ja jõusäädised	" 30.000:-
Tulejuhtimisesäädised	" 150.000:-
Suurtükide alus- ja kaitseehitised	" 220.000:-
	<u>Kr. 950.000:-</u>

Rannapatarei nr.5 - 152 mm (Naissaarel)

Suurtükid - 3 tk.	Kr. 600.000:-
Jõu- ja tulejuhtimise säädised	" 185.000:-
Suurtükide alus- ja kaitseehitised	" 190.000:-
	<u>Kr. 975.000:-</u>

Merejõudude Baasi hinnang patareide seadeldiste ning esemete rahalise maksumuse kohta.
RA, ERA.5271.1183, l. 52-54

Kui Suurupi komandantuuris asunud rannakaitsepatarei nr 6 anti koos laskemoona ja muu inventariga NSV Liidu väeosadele üle 10. juulil 1940,³⁸ võttis Nõukogude tunni-meeste salk Aegna saarel asunud rannakaitsepatarei nr 3 laskemoonakeldrid valve alla juba 5. juuli õhtul.³⁹ Kaks päeva hiljem, 12. juulil anti Punalipulisele Balti laevastikule üle Naissaare komandantuuri rannakaitsepatareid, tulejuhtimispunktid ja patareide optika.⁴⁰

Samast päevast on säilinud üleandmisakt, millele on Eesti poolelt alla kirjutanud Naissaare komandantuuri komandant kaptenleitnant Elmar Urm ning leitnandid Albert Silmato ja Hermann Johannes Arusoo. Vastavalt aktile oleks pidanud sellele alla kirjutama ka Balti laevastiku esindajad kaptenleitnant Krjutškov ning vanemleitnandid Litvinov ja Seleknev, kuid nende allkirjad dokumendil puuduvad.⁴¹ Siiski võib 12. juulilt lugeda kogu Eesti merekindluste komandantuuride rannakaitsepatareide üleandmis-päevaks, sest samal kuupäeval kandis NSV Liidu sõjalaevastiku rahvakomissar Kuznetsov Nõukogude valitsusele ette, et Eesti merekindluste rannakaitsepatareid Naissaarel, Aegnal, Suurupis ja Viimsis on üle võetud ja mehitatakse Balti laevastiku rannakaitse-väelastega.⁴²

Võimalik, et Nõukogude pool ei kirjutanud vastuvõtuaktile alla, sest see oli koostatud eesti keeles. Sellele juhib tähelepanu ka merejõudude juhataja kaptenmajor Johannes Santpanki ja tema staabiülema kaptenmajor Bruno Linnebergi aruanne (aruandest täpsemalt allpool) 18. juulist sõjavägede juhatajale kindralmajor Gustav Jonsonile, milles antakse ülevaade merekindluste komandantuuride üleandmisest ja märgitakse Naissaarega seoses, et Nõukogude pool keeldub eestikeelseid nimestikke allkirjastamast.⁴³ Hilisematest dokumentidest selgub, et koostati ka venekeelsed rannakaitsepatareide ja muude merekindluste komandantuuride varade üleandmisaktid, millele Nõukogude pool tõenäoliselt alla kirjutas.⁴⁴ Lisaks märgitakse eelnimetatud aruandes, et Nõukogude poolega tekkis rannakaitsepatareide ja nende laskemoona kirjeldamisel eriarvamusi, mille puhul oli aja-puuduse tõttu lepitud Nõukogude poole hinnangutega.⁴⁵

1940. aasta juulis hakati Eesti sõjaväe üksustes moodustama sõjaväelaste komitee-sid. Seadluse nende moodustamise kohta allkirjastas president Konstantin Päts 13. juulil. Seadluse järgi oli komiteede ülesanne korraldada poliitilist kasvatustööd ja kultuurilist meelelahutust, sisustada sõdurite vaba aja veetmist ja arutada ühtlasi sõjaväelasi puudu-tavaid majandusküsimusi. Tegelikult tegeldi neis komiteedes kommunistliku propaganda levitamisega.⁴⁶ Nõukogude okupatsiooni aegses ajalookirjanduses nimetati 1940. aasta juuni lõpust kuni augustini väldanud ümberkorraldusi Eesti sõjaväes aga sõjaväe „demo-kratiseerimiseks“.⁴⁷

Sõjaväelaste komiteede moodustamiseks andsid merekindluste komandantuuride komandandid välja vastavasisulised käskkirjad. Suurupis tehti seda 18. juulil 1940, kutsu-des komitee moodustamiseks juba järgmiseks päevaks kokku komandantuuri sõjaväelaste

³⁸ RA, ERA.645.1.55, l. 96, Rannapatarei nr 6 päevaraamatu sissekanne 10. juulist 1940.

³⁹ RA, ERA.644.1.235, l. 89, Rannapatarei nr 3 päevaraamatu sissekanne 5. juulist 1940.

⁴⁰ RA, ERA.643.1.422, l. 3–4, Naissaare komandantuuri rannapatareide ja tulejuhtimispunktide üleandmisakt 12. juulist 1940.

⁴¹ Samas, l. 4.

⁴² P. V. Petrov. Krasnoznamennyj Baltijskij flot, lk 245.

⁴³ RA, ERA.527.1.1639, l. 47, Kaptenmajor Johannes Santpank ja kaptenmajor Bruno Linnebergi aruanne Sõjavägede Juhatajale, 18.07.1940.

⁴⁴ RA, ERA.643.1.422, l. 2, Naissaare komandant ja majandusülem Merejõudude juhatajale, 3.08.1940.

⁴⁵ Samas, l. 47.

⁴⁶ A. Pajur. Eesti Rahvavägi 1940. aastal, lk 78, 80.

⁴⁷ Samas, lk 71.

koosoleku. Suurupi komandantuuri sõjaväelaste komitee moodustamise kohta on ainsana säilinud ka koosoleku protokoll, mis toiminust ülevaate annab.

Koosolekul osales 112 hääleõiguslikku sõjaväelast.⁴⁸ Koosoleku avas Suurupi komandantuuri komandant vanemleitnant Rudolf Käo, kes tutvustas kohalviibinuile väeosade komiteede seadlust. Lisaks võttis koosolekul sõna sõjaväe poliitilise peajuhatause esindaja Johannes Kallas. Koosoleku juhatajaks valiti 60 poolt- ja 0 vastuhäälega nooremleitnant Jaan Riisenberg, sekretäriks 61 poolt- ja 0 vastuhäälega vanemmaat⁴⁹ J. Tiidrik.⁵⁰ Sellele järgnes sõjaväelaste komitee liikmete valimine 12 kandidaadi hulgast, kellest valituks osutus viis: nooremleitnant Jaan Riisenberg, madrused Roland Laan, Roderich Kevend, Leonhard Mating ja vanemmaat Hans Liivland.⁵¹ Protokoll on lisatud ka Suurupi komandantuuri madruste nõudmised, mis vastasid juba mõneti Nõukogude vaimule: sooviti, et väeosas korraldataks vene keele õppimist, et vast valitud komitee võtaks rohkem arvesse ka ajateenijatest madruste ettepanekuid jne.⁵²

Samal päeval anti välja käskkiri sõjaväelaste komitee moodustamise kohta ka Naissaare komandantuuris, kus koosoleku toimumise kohaks määrati Tallinnas Tartu maanteel asuv hoone ning koosolekust osavõtt tehti sunduslikuks kõigile Tallinnas viibinud toimkonnast vabadele sõjaväelastele.⁵³ Nii nagu teistes merekindluste komandantuurides, moodustati sõjaväelaste komitee ka neist suurimas, Aegnal.⁵⁴ Praeguses uurimisseisus on vara öelda, kas merekindlustes moodustatud sõjaväelaste komiteed korraldasid ka mingisuguseid suuremaid ettevõtmisi. Küll on teada, et 26. juulil 1940 toimus kohtumine Aegna komandantuuri mereväelaste ja ristleja Marat madruste vahel, millest on Rahvusarhiivi filmiarhiivis säilinud 5 fotot.⁵⁵ Tõenäoliselt toimus see kohtumine Nõukogude okupatsioonivõimu organiseerimisel.

Likvideerimiskomisjonide moodustamine ja nende tegevus kuni 28. septembrini 1940

Ametlikult jõuti merekindluste komandantuuride likvideerimiseni 3. augustil 1940, mil merejõudude juhataja kaptenmajor Johannes Santpank andis välja käskkirja komandantuuride likvideerimiskomisjonide moodustamise kohta. Iga komandantuuri likvideerimiseks moodustati eraldi komisjon. Komisjonid pidid tööd alustama 3. augustil ja jõudma sellega lõpule 3. oktoobriks 1940. Likvideerimistöode üldjuhiks määrati kaptenleitnant Joosep Pruun. Lisaks viidi sama käskkirjaga merekindlustes teeninud ohvitserid, allohvitserid, sõdurid ja riigiteenijad Merejõudude Baasi alluvusse.⁵⁶ Ühtlasi vabastati sõjavägede juhataja kindralmajor Gustav Jonsoni 3. augusti käskkirja alusel teenistusest ajateenijad, kes olid merekindlustes või merejõududes teenistusse astunud 1939. aasta aprillis või kes olid 30-aastased või vanemad.⁵⁷ Lisaks oli kindralmajor Jonson

⁴⁸ RA, ERA.645.1.88, l. 71, Protokoll Suurupi Komandantuuri komitee valimise kohta 19. juulil 1940. a.

⁴⁹ Vanemmaat vastab maaväes vanemseersandile.

⁵⁰ RA, ERA.645.1.88, l. 71, Protokoll Suurupi Komandantuuri komitee valimise kohta 19. juulil 1940. a.

⁵¹ Samas, l. 72.

⁵² Samas, l. 72.

⁵³ RA, ERA.643.1.136 (lehed nummerdamata), Naissaare komandandi käskkiri nr. 157, 18. juulil 1940.

⁵⁴ R. Nerman, Aegna, lk 149.

⁵⁵ Fotosid saab vaadata Rahvusarhiivi filmiarhiivi veebilehelt: https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/search?time_from=1940&time_to=1940&m_messages=1&search=Aegna+saare+merekindluse+ja+ristleja+Marat+madruste+kohtumine+Tallinna+sadamas&q=1. Üks neist fotodest allkirjaga „Aegna patarei ja Marati meeskonna sõpruskohtumine“ avaldati 1971. aastal koguteoses „Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas“.

⁵⁶ RA, ERA.643.1.421, l. 4, Merejõudude juhataja käskkiri nr. 219, 3. augustil 1940.

⁵⁷ Tartu Ülikooli raamatukogu arhiivkogu, ARH PT-2830. Sõjavägede juhataja käskkiri nr. 66 3. augustil 1940. Sõjavägede juhataja käskkirjad. Tallinn: Sõjavägede Staap, 1940 (leheküljed nummerdamata).

Ando. Kõnele

Naissaare Komandantuur
Sissetulnud - salajane
№ - 14
"4" *aug* 1940.a.

Väljavõte. 4

MEREJÕUDUDE JUHATAJA KÄSKKIRI
3. a u g u s t i l 1940.a.
Nr. 219.

P. 1. Avaldan käsitleseks.....

P. 2. Eelpooltöödud käskkirja eeskirjade täitmiseks määran likvideerimiskomisjonid järgmiselt:

a) Aegnasaare Komandantuurile:
Esimees - vanemleitnant Nikolai MEIDIA,
Liikmed - leitnant Albert SILMATO,
" - Eduard-August LEMMING,
*leitn. Konrad RÖRÖLLETT. *J. Santpank*

b) Naissaare Komandantuurile:
Esimees - vanemleitnant Valdur IOO,
Liikmed - vanemleitnant Ernst KUKK,
leitnant Hermann ARUSOO,
" - Enn RUUS.

d) Suurupi Komandantuurile:
Esimees - vanemleitnant Jaan KIBENA,
Liikmed - leitnant Harry PEDASTE,
- vanemleitnant Nikolai GEORG,
- vanemleitnant Aleksander JÄRV.

P.3. Likvideerimist toimida Sõjaministri käskkirjade nr.nr.129,134, 252,332,338,435,471,481,717,1153 - 1920.a. ja RT 1935,53,501, RT 1938,34,279 ja RT 1939,30,220 põhjal.

Komisjonidel töödega alata 3.augustil 1940.a. ja lõpule jõuda 3.oktoobriks 1940.a.

P.4. Seoses eelpooltöödud p.1 korraldusega kõik Merekindluste kaadriohvitserid, -allohvitserid, -sõdurid ja riigiteenijad ning vabateenijad läheta Merekindluste Staabi juurde arvates 5.augustist s.a. Palgatunnistused ja muud varustusdokumendid saata Merekindluste Baasi majandusülemale. Palgatunnistused ajateenijate peale saata väeosaadesse, kuhu ajateenijad komandantuuridest on üle viidud.

P.5. Likvideeritavatel komandantuuridel kõik varustus üle anda kesklattu, välja arvatud mereväele vajaline osa, mis üle anda Merekindluste Baasi lattu.

P.6. Likvideerimistööde üldjuhtimise panen kaptenleitnant Joosep PRUUN'i peale, kelle poole pöörduda likvideerimiskomisjonidel lähemate juhendite saamiseks.

J.Santpank
kaptenmajor,
MEREJÕUDUDE JUHATAJA.

Merejõudude juhataja käskkiri 3. augustist 1940 Merekindluste komandantuuride likvideerimiskomisjonide moodustamise kohta. RA, ERA.643.1.421, l. 4

väljastanud 2. augustil 1940 käskkirja merekindlustes õppustel viibinud reservohvitseride teenistusest vabastamiseks.⁵⁸

Merekindluste komandantuurides teeninud kaadrisõjaväelased arvati Merejõudude Baasi koosseisu ja vähem kui aasta teenistuses olnud ajateenijad saadeti teistesse Eesti rahvaväe väeosadesse.⁵⁹

Komandantuuride likvideerimiskomisjonide töö kohta on säilinud enim materjale Naissaare komandantuurist. Naissaarel asunud komandantuuuri likvideerimisel saadeti seal teeninud madruseid nii 1. kui ka 3. suurtükiväegrupi,⁶⁰ 7. jalaväerügementi,⁶¹ 1. jalaväerügementi,⁶² merelaevastikku,⁶³ merejõudude õppekompaniisse⁶⁴ kui ka merejõudude staabi mereside teenistusse.⁶⁵ Lisaks saadeti Naissaare komandantuuris teeninuid ka reservi.⁶⁶

Naissaare komandantuuuri likvideerimiskomisjoni materjalidele tuginedes võib öelda, et kõiki varasid ei antud NSV Liidule üle kohe, vaid osa neist paigutati Merejõudude Baasi lattu ja anti Sõjaväe Varustusvalitsusele. Näiteks jõudis Merejõudude Baasi lattu suurtükide osi ja optilisi seadmeid.⁶⁷ Sõjaväe Varustusvalitsusele anti aga üle komandantuuuri siseruumidest pärit mööblit,⁶⁸ tulekustutusseadmeid⁶⁹ ja riidesemeid,⁷⁰ samuti 1940. aasta juunis Naissaare tsiviiliskutelt ära korjatud relvi.⁷¹

Järk-järgult anti Merejõudude Staabile ja teistele merejõudude allasutustele üle ka komandantuuuri arhiiv. Sealhulgas anti 19. augustil 1940 Merejõudude Staabi I osakonna ülemale üle Naissaare komandantuuuri salajane arhiiv, mis sisaldas mobilisatsiooni- ja sisekaitsekavasid.⁷² Samal päeval jõudsid mereside ülema valdusse komandantuuuri sideala dokumendid, sealhulgas sidešifrid ning merejõudude raadiokutsungite ja raadioside kava.⁷³ Ühtlasi anti Merejõudude Staabi 3. osakonnale (haldusala) üle 1939. aastal merekindluste staabist saadud õppekavad ja õppematerjalid, mille sekka kuulusid ka mitmed meresõja-

⁵⁸ Samas, Sõjavägede juhataja käskkirja nr. 64, 2. augustil 1940. Sõjavägede juhataja käskkirjad.

⁵⁹ A. Pajur. Kaitseväe reorganiseerimine Punaarmee laskurkorpuseks, lk 266.

⁶⁰ RA, ERA.643.1.421, l. 15, Naissaare komandantuuuri likvideerimiskomisjoni esimees vanemleitnant Ernst Kukk 1. suurtükiväegrupi ülemale; RA, ERA.643.1.421, l. 13, Naissaare komandantuuuri likvideerimiskomisjoni esimees vanemleitnant Ernst Kukk 7. suurtükiväegrupi ülemale.

⁶¹ RA, ERA.643.1.421, l. 16, Naissaare komandantuuuri likvideerimiskomisjoni esimees vanemleitnant Ernst Kukk 7. jalaväerügemendi ülemale.

⁶² RA, ERA.643.1.421, l. 78, Likvideerimiskomisjon 1. jalaväerügemendi ülemale, 5.09.1940. a.

⁶³ RA, ERA.643.1.421, l.76, Naissaare komandantuuuri likvideerimiskomisjon Merelaevastiku ülemale, 31.08.1940. a.

⁶⁴ RA, ERA.643.1.421, l. 41, Naissaare komandantuuuri likvideerimiskomisjon Merejõudude Staabi ülemale, 25.08.1940. a; RA, ERA.643.1.421, l. 43, Naissaare komandantuurist 21. augustil 1940. a. Merelaevastiku Õppekompaniisse üleviidud ajateenijate nimekiri.

⁶⁵ RA, ERA.643.1.421, l. 81, Naissaare Komandantuuuri likvideerimiskomisjon Merelaevastiku ülemale.

⁶⁶ RA, ERA.643.1.421, l. 49, Naissaare komandantuuuri likvideerimiskomisjon Harju Sõjaväeringkonna Staabi ülemale, 30.08.1940. a.

⁶⁷ RA, ERA.643.1.422, l. 179–180, Saatekiri Merejõude Baasi ülemale, 6.08.1940.

⁶⁸ RA, ERA.643.1.422, l. 183, Sõjaväe Varustusvalitsuse Ehitus-Korteriosakonna korteri jaoskonna ülemale, 30.07.1940.

⁶⁹ RA, ERA.643.1.422, l. 187, Sõjaväe Varustusvalitsuse Ehitus-Korteriosakonna korteri jaoskonna ülemale, 8.08.1940.

⁷⁰ RA, ERA.643.1.422, l. 191, Sõjaväe Varustusvalitsuse Intendantuuriosakonna kraamilao ülemale, 2.08.1940; RA, ERA.643.1.422, l. 192–193, Sõjaväe Varustusvalitsuse Intendantuuriosakonna kraamilao ülemale, 3.08.1940.

⁷¹ RA, ERA.643.1.422, l. 205, Naissaare komandantuuuri majandusülem ja relvurohvitser Sõjaväe Varustusvalitsuse ülemale, 7.08.1940.

⁷² RA, ERA.643.1.423, l. 4–5, Naissaare Komandantuuuri salajase arhiivi nimestik, mis on üle antud Merejõudude Staabi I jsk. ülemale, 19.08.1940. a.

⁷³ RA, ERA.643.1.423, l. 3, Nimekiri Naissaare Komandantuuuri poolt Mereside ülemale üleantud sideala paberite peale, 19.08.1940. a.

ajalugu puudutavad teosed, nagu Eesti merejõudude juhataja kontradmiral Hermann von Salza kirjutatud „Meresõjakunsti ajalugu“ ja Saksamaal ilmunud „Unsere marine im Weltkrieg 1914–1918“ (Meie merevägi maailmasõjas 1914–1918).⁷⁴

22. augustil 1940 avaldati Riigi Teatajas seadlused ohvitseride ja allohvitseride kogude likvideerimise kohta, milleks tuli moodustada kolme- kuni seitsmeliikmelised komisjonid. Allohvitseride ja ohvitseride kogude ajaloolise ning kunstilise väärtusega varad, mida ei määratud sõjavägede juhataja otsusega teistele väeosadele või sõjaväe lastekodudele, tuli seadluse järgi üle anda Eesti Rahva Muuseumile, arhiivid, templid ja pitsatid Riigi Keskarhiivile (tänapäeval Rahvusarhiiv). Allohvitseride ja ohvitseride kogude vallasvara pidi aga üle antama sõjaväe lastekodudele, teistele väeosadele või Sõjaväe Varustusvalitsusele.⁷⁵

Merekindluste allohvitseride ja ohvitseride kogude likvideerimiseni jõuti 29. augustil, kui merejõudude juhataja andis välja vastava käskkirja. Selle alusel moodustati kõigi kolme komandantuuri likvideerimiseks kolmeliikmelised komisjonid.⁷⁶ Samal päeval andis Eesti NSV rahvakomissaride nõukogu välja otsuse Eesti rahvaväest Punaarmee 22. territoriaalse laskurkorpuse moodustamise kohta, mis kopeeris oma sisult marssal Timošenko käskkirja sama aasta 17. augustist. Eesti NSV rahvakomissaride nõukogu otsuses oli sõnastatud ka Eesti merejõudude sõjalaevade ja merekindluste edasine saatus, nähes ette nende üleandmise Nõukogude Liidu sõjalaevastikule.⁷⁷

6. septembril 1940 andis sõjalaevastiku rahvakomissar Kuznetsov välja käskkirja, millega ametlikult üle võetud Eesti merekindluste komandantuuride patareid liideti Punalipulise Balti laevastiku koosseisu. Merekindluste kolme komandantuuri põhjal moodustati kaks divisjoni: Aegna komandantuurist loodi 94. üksik rannakaitsedivisjon, Naissaare ja Suurupi komandantuurist aga 96. üksik rannakaitsedivisjon. Lisaks said senised Eesti merekindluste rannakaitsapatareid uue numeratsiooni, mis vastas Balti laevastiku rannakaitses kehtinud süsteemile.⁷⁸

All toodud tabelites on esitatud 1940. aasta septembris moodustatud kahte rannakaitsedivisjoni kuulunud rannakaitsapatareid nii Eesti merekindluste kui ka Nõukogude numeratsiooniga.⁷⁹ Tabelites on ära toodud ka rannakaitsapatareides olnud kahurite arv ja nende kaliiber.

96. üksikusse rannakaitsedivisjoni kuulunud rannakaitsapatareid Eesti merekindluste ja Nõukogude numeratsiooni järgi

Eesti merekindluste numeratsioon	Nõukogude numeratsioon
rannakaitsapatarei nr 5 (neli 120 mm kahurit) Naissaarel	patarei nr 183
rannakaitsapatarei nr 4 (neli 152 mm kahurit) Naissaarel	patarei nr 184
rannakaitsapatarei nr 9 (neli 120 mm kahurit) Suurupis	patarei nr 187
rannakaitsapatarei nr 6 (neli 234 mm kahurit) Suurupis	patarei nr 188

⁷⁴ RA, ERA.643.1.421, l. 36, Naissaare Komandantuuri likvideerimiskomisjon Merejõudude Staabi 3. jaoskonna ülemale augustis 1940.

⁷⁵ Ohvitseridekogude likvideerimise seadlus. – Riigi Teataja 1940, nr 107, artikkel 1084, lk 1393–1395; Allohvitseridekogude likvideerimise seadlus. – Riigi Teataja 1940, nr 107, artikkel 1085, lk 1395–1396.

⁷⁶ RA, ERA.643.1.421, l. 8, Merejõudude juhataja käskkirj nr. 256, 29. augustil 1940. a. Ärakiri.

⁷⁷ A. Pajur. Eesti Rahvavägi 1940. aastal, lk 90.

⁷⁸ P. Petrov. Punalipuline Balti laevastik, lk 182.

⁷⁹ Tabelite koostamisel on kasutatud järgmisi allikaid: R. Sõnum, M. Õun, H. Ojalo. Tallinna merekindlus Teises maailmasõjas, lk 8; P. Petrov. Punalipuline Balti laevastik, lk 182.

94. üksikusse rannakaitsedivisjoni kuulunud rannakaitsepatareid Eesti merekindluste ja Nõukogude numeratsiooni järgi

Eesti merekindluste numeratsioon	Nõukogude numeratsioon
rannakaitsepatarei nr 1 (neli 305 mm kahurit) Aegnal	patarei nr 334
rannakaitsepatarei nr 2 (neli 152 mm kahurit) Aegnal	patarei nr 181
rannakaitsepatarei nr 3 (neli 130 mm kahurit) Aegnal	patarei nr 182
rannakaitsepatarei nr 7 (kolm 120 mm kahurit) Viimsis	patarei nr 185
rannakaitsepatarei nr 11 (neli 152 mm kahurit) Viimsis	patarei nr 186

9. septembril 1940 moodustati merejõudude juhataja käskkirjaga Merekindluste komandantuuride ühine likvideerimiskomisjon, mille põhjusena nimetati mitme likvideerimiskomisjoni kuulunud ohvitseri üleviimist 8. armee koosseisu.⁸⁰ Tõenäoliselt viidi kõnealused ohvitserid üle Punaarmee 22. territoriaalsesse laskurkorpusesse, mis allus 1940. aasta sügisel ja talvel 8. armeele.⁸¹ Merekindluste komandantuuride ühise likvideerimiskomisjoni esimeheks sai senine likvideerimistöde üldjuht kaptenleitnant Joosep Pruun ja liikmeteks kaptenmajor Peeter Mei ning vanemleitnant Ernst Kukk.⁸²

Merekindluste ühine likvideerimiskomisjon asus säilinud dokumentide põhjal üle andma peamiselt merekindluste komandantuuride sümboolikat, arhiive ja ka komandantuuride ohvitseride organisatsioonide pitsateid. Neist viimased anti üle Riigi Keskarhiivile: dokumenteeritud on Aegna komandantuuri ohvitseride kogu kummipitsati ja Naissaare komandantuuri ohvitseride kogu ning ohvitseride laskespordi ühingu pitsatite, samuti komandantuuri arhiivi üleandmine.⁸³ Naissaare komandantuuri lipp, lipunöör ja vaskhaamer anti säilinud dokumentide põhjal aga Eesti sõjamuuseumile.⁸⁴ Tõenäoliselt jõudsid sõjamuuseumisse ka teiste komandantuuride lipud ja sümboolika, kuid siinkirjutajal ei ole õnnestunud selle kohta üleandmisdokumente leida. Samuti ei ole säilinud üle antud esemed, arvatavasti hävitati need koos paljude teiste sõjamuuseumi varadega 1950. aastate alguses.⁸⁵

Merekindluste ühine likvideerimiskomisjon jõudis oma tööga lõpule 28. septembril 1940, mil selle esimees kaptenleitnant Joosep Pruun esitas merejõudude juhatajale kaptenmajor Johannes Santpankile aktid kolme merekindluste komandantuuri likvideerimise kohta.⁸⁶ Lisaks esitas likvideerimiskomisjon merejõudude juhatajale komandantuuride allorganisatsioonide – komandantuuride ohvitseride ja allohvitseride kogude – ning nende laenu-hoiukassade ja laskespordi ühingute likvideerimisaktid.⁸⁷ Likvideerimisaktide esitamiseks olid Eesti merekindlused merejõudude allüksusena kaotatud.

⁸⁰ RA, ERA.643.1.421, l. 9, Merejõudude juhataja käskkiri nr. 274, 9. septembril 1940. a. Ärakiri.

⁸¹ P. Kaasik. Eesti rahvusväeosade formeerimisest Nõukogude armee koosseisu aastatel 1940–1956. – T. Hiio (peatoim). Eesti sõjaajaloo aastaraamat 1 (7) 2011. Tallinn-Viimsi: Eesti sõjamuuseum-kindral Laidoneri muuseum, Tallinna Ülikooli kirjastus, 2011, lk 108.

⁸² RA, ERA.643.1.421, l. 9, Merejõudude juhataja käskkiri nr. 274, 9. septembril 1940. a. Ärakiri.

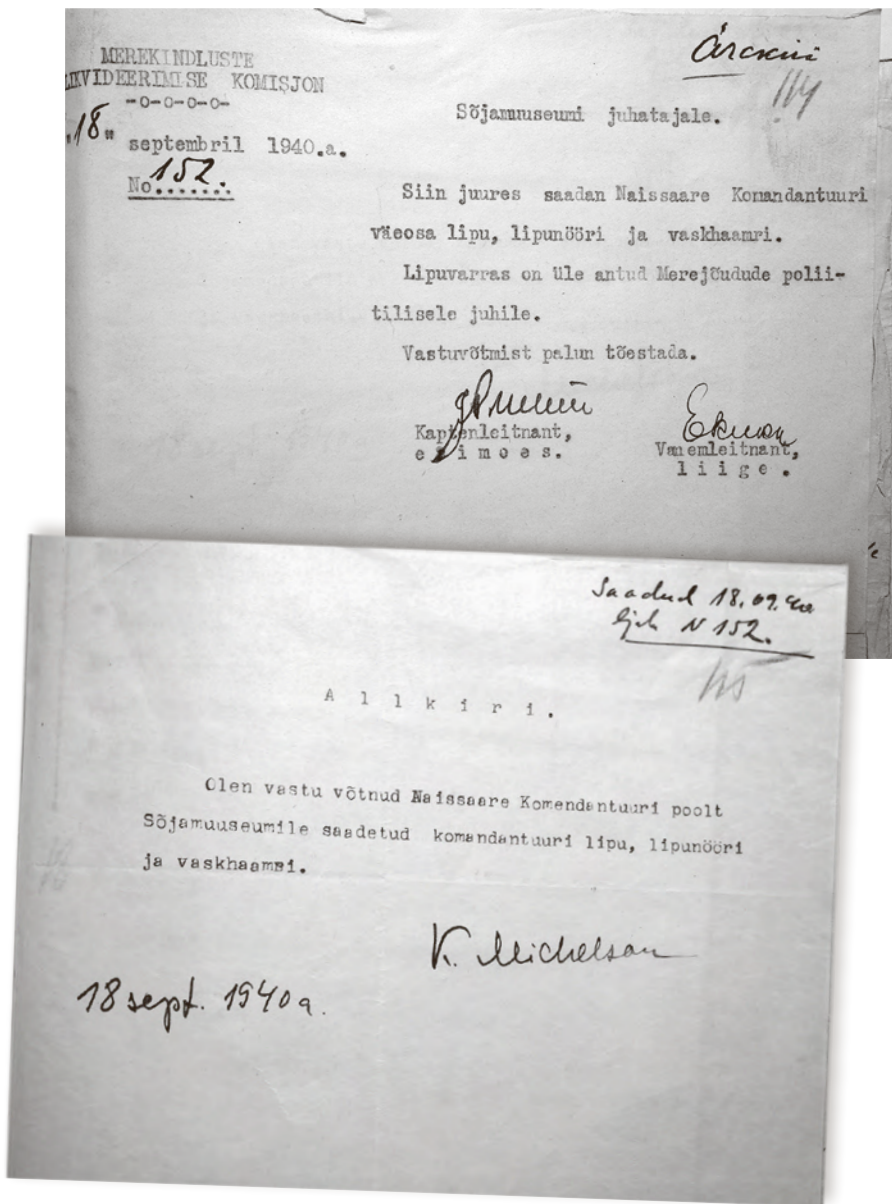
⁸³ RA, ERA.643.1.421, l. 146, Merekindluste likvideerimiskomisjon Riigi Keskarhiivile, 7.09.1940; RA, ERA.643.1.421, l. 147, Merekindluste likvideerimiskomisjon Riigi Keskarhiivile, 30.09.1940.

⁸⁴ RA, ERA.643.1.421, l. 115, Vastuvõtuleht Naissaare komandantuuri poolt Sõjamuuseumile saadetud komandantuuri lipu, lipunööri ja vaskhaamri kohta, 18.09.1940.

⁸⁵ Vt M. Mandel. Suur hävitustöö: Kuidas nõukogude võim Eesti Vabariigi muuseumivarasid likvideeris. – Kultuur ja Elu 2021, nr 3, lk 24–27.

⁸⁶ RA, ERA.643.1.421, l. 149, Merekindluste likvideerimiskomisjoni esimees kaptenleitnant Joosep Pruun Merejõudude juhatajale, 28.09.1940. a.

⁸⁷ RA, ERA.643.1.421, l. 150, Merekindluste likvideerimiskomisjon Merejõudude juhatajale, 28.09.1940. a.

Naissaare komandanturi lipp, lipunöör ja vaskhaamer anti 18. septembril 1940. aastal üle Eesti sõjainstituudile. Üleantud esemed paraku säilinud ei ole. RA, ERA.643.1.421, l. 114–115

30. septembril 1940 andis Eesti merejõudude juhataja välja ka oma viimase päevakäsu ülekoosseisuliste ohvitseride koondamisest mereväebaasi alla ning sama aasta 29. oktoobril allkirjastati Eesti merejõudude laevade üleandmisaktid. Sellega olid Eesti Vabariigi merejõud likvideeritud.⁸⁸

⁸⁸ R. Naber. Eesti merejõudude juhatajad 1918–1940: lühielulood. Tallinn: Elmatar, 2004, lk 131–132.